

TALAB VA TAKLIF TAHLILI ASOSLARI

*Andijon viloyati Qo'qon universiteti Andijon filialida iqtisodiyot va
pedagogika yo'nalishi 20_25 guruh talabasi*

Mansurov Diyorbek Nosirjon o'g'li

Annotatsiya: Talab va taklif tahlili asoslari bo'yicha iqtisodiy nazariyada eng muhim tushunchalardan biri sifatida talab va taklif tuslanadi. Iqtisodiyotda talab va taklif muvozanati va o'zaro ta'siri bozordagi barcha narxlarning shakllanishida asosiy rol o'ynaydi. Bu ikki komponent o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqliklar har qanday iqtisodiyotning genetik kodini tashkil qiladi. Talab va taklifni chuqur o'rganish orqali ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni prognoz qilish, resurslarni oqilona taqsimlash, narxlarni barqarorlashtirish va eksport-import siyosatlarini samarali olib borish mumkin. Shu jihatdan ham talab va taklif tahlilining nazariy asosi, uning amaliy ahamiyati, iqtisodiy islohotlar davrida roli va samarasi juda beqiyosdir.

Kalit so'zlar: talab, taklif, bozor muvozanati, narx, elastiklik, iste'molchi xatti-harakati, ishlab chiqaruvchi, xaridor, qiymat, resurslar

Iqtisodiy jarayonlar, jumladan, ishlab chiqarish, taqsimot, almashuv va iste'mol kabi asosiy bosqichlarning barchasi real sektordagi talab va taklif asosida yuzaga chiqadi. Talab iste'molchilarning muayyan tovar yoki xizmatga bo'lgan ehtiyojini ifodalaydi. Bu ehtiyoj faqatgina istak emas, balki uni iqtisodiy quvvat – ya'ni xarid qobiliyati ham mustahkamlaydi. Shu sababli talab faqat haridarmi yoki yo'qmi, iqtisodchilarning atroflicha e'tiborini tortadi. Talab quyidagi asosiy omillar ta'sirida shakllanadi: aholi daromadi, tovar narxi, raqobatchi va o'rinbosar mahsulotlar narxi, xaridorlarning didi, xohish-istagi va kelajakdagi narxlar to'g'risidagi kutishlar. Ayni paytda turli iqtisodiy siyosatlar, soliqlar va subsidiyalar, tashqi bozorlarning ta'siri va boshqa ko'plab omillar ham talab dinamikasini o'zgartirib turadi. Shu bilan birga, taklif – bozorda sotuvchilarning muayyan muddat va sharoitda, aniq narxda va

ma'lum miqdorda tovar taklif qilishga tayyorligi sifatida ta'riflanadi. Taklif darajasiga ishlab chiqarish xarajatlari, texnologik imkoniyat, ishlab chiqaruvchi raqobatchilari, mahsulot narxi, davlat siyosati va bozordagi mavjud infratuzilma bevosita ta'sir qiladi. Taqdim etilayotgan mahsulotlarning miqdori va sifatiga bu omillar turlicha ta'sir o'tkazadi. Taklif miqdori narxga bevosita bog'liq: narx oshsa, ko'plab ishlab chiqaruvchilar ishlab chiqarishni ko'paytirishga harakat qiladi, narx tushsa esa taklif kamayadi [1].

Talab va taklif nuqtalarining kesishuvindagi narx – muvozanat narxi deb ataladi. Aynan shu narxda bozordagi mavjud mahsulotlar butkul sotiladi va xaridorlarning hammasi o'z istagiga va imkoniyatiga qarab tovar sotib oladi. Agar muvozanat narxi o'rnatilmasa, bozorda ortiqcha mahsulot (taklif ortig'i) yoki mahsulot yetishmasligi (talab ortig'i) yuzaga keladi. Bozordagi ortiqcha mahsulotni kamaytirish uchun ishlab chiqaruvchilar narxni tushiradi, mahsulot kam bo'lsa esa narxlar ko'tariladi. Shu taxlit, talab va taklif o'rtasidagi aloqadorlik va muvozanat mexanizmi doimiy harakatda bo'ladi. Iqtisodiy o'sish va taraqqiyot jarayonlarida talab va taklif tahlilining ahamiyati yanada ortadi. Bozorlarda yuz beradigan har qanday o'zgarish, islohotlarning samaradorligi yoki inflyatsiya holatlari aynan talab va taklif yondashuvidan anglash mumkin. Har bir iqtisodiy islohot oldidan talab va taklif tahlil qilinadi, uning natijalari asosida qaror qabul qilinadi. Masalan, yangi tovarlarni ishlab chiqarishda talab o'rganilib, uni qondirish uchun samarali va aniq strategik yo'l tanlanadi. Tahlilning asosiy vositalariga statistik va matematik usullar, iqtisodiy modellar, makro va mikroiqtisodiy prognozlar kiradi. Ushbu vositalar yordamida talab va taklifning qisqa muddatli va uzoq muddatli prognozini tuzish, ishlab chiqarish va sotish hajmini optimallashtirish, bozordagi risklarni kamaytirish mumkin. Tahlil natijalari asosida raqobat muhitini tahlil qilish, tovarlarning hayotiy siklini belgilash, marketing strategiyalarini ishlab chiqish, soha infratuzilmasini zamonaviylashtirish mumkin.

Iqtisodiy islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda davlat va tarmoq rahbarlari doim talab va taklif tahliliga tayanadi. Bu orqali ular qisqa va uzoq muddatli dasturlarni ishlab chiqadilar, potencial investorlar va ishlab chiqaruvchilarning faoliyatini muvofiqlashtiradilar. Iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish uchun samarali, muvozanatli va aniq rejalashtirilgan talab va taklif siyosati zarur. Biznes muhitda taklif va talab tahlili orqali innovatsion g'oyalar, yangi xizmat turlari, sanoat tarmoqlari va bozor segmentlari rivojlanadi [3].

Talab va taklif o'zaro ta'sirining o'ziga xos jihatlari ham mavjud. Jumladan, ayrim bozor turlarida monopoliya yoki oligopoliya sharoiti yuzaga keladi: bunda taklif faqat bir yoki bir nechta kompaniyalar tomonidan boshqariladi. Bunday holatlarda narxlarni belgilash va bozorda muvozanatga erishish umuman boshqa mexanizm asosida amalga oshiriladi. Ba'zi hollarda davlat narxlarga bevosita aralashadi, shunda talab va taklif erkin harakat qilmaydi. Shu o'rinda, davlat tomonidan narxlarni nazorat qilish va subsidiya ajratish amaliyotini chuqur tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Talab va taklif tahlili soddalashtirilgan bo'lishi mumkin, biroq zamonaviy iqtisodiy jarayonlarda u ko'plab omillar ta'sirida o'zgarib boradi. Bu o'zgarishlarni real vaqt rejimida kuzatish, statistik ko'rsatkichlarni monitoring qilish juda muhimdir. Ayniqsa, globalizatsiya va raqamli texnologiyalar rivoji sharoitida talab va taklif tezda o'zgarib turadi. Natijada, bozordagi vaziyat va narxlar har doim o'zgaruvchan bo'ladi. Marketing sohasida ham talab va taklif tahlilining o'rni nihoyatda muhim. Har bir yangi mahsulot yoki xizmatni bozorda muvaffaqiyatli ilgari surish uchun kompaniyalar avvalo iste'molchilarning ehtiyojlari va taklif imkoniyatlarini aniqlaydi. Shu asosda ular reklama, aksiyalar, sodiqlik dasturlari va qo'shimcha xizmatlar orqali talabni rag'batlantirishga harakat qiladi. Shu bilan birga, taklif yondashuvi asosida mahsulot assortimenti, sifat va servis darajasi yuzasidan doimiy tahlil olib boriladi [4].

Talab va taklif dinamikasining haqida gapirganda, so'nggi yillarda bozorlarda yuz berayotgan o'zgarishlar – aholining daromadlarining oshishi, urbanizatsiya, iste'mol xarajatlarining ko'payishi, raqobatning kuchayishi kabi jarayonlar muhim rol o'ynaydi. Shu sababli ham ishlab chiqaruvchilar va xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar o'z siyosatlarini doim talab va taklif tahliliga asoslashtiradilar. Jahon iqtisodiyoti kontekstida ham, mamlakatlar o'rtasidagi savdo, investitsion jarayonlar, eksport va import siyosati ham bevosita talab va taklif asosida tuziladi. Milliy valyuta kursining o'zgarishi, energetika yoki xom-ashyo narxlaridagi o'zgarishlar, tashqi bozorlardagi vaziyat – barchasi talab va taklif qonunlariga bo'ysunadi. Shu sababli ham zamonaviy iqtisodiy tahlilda bu ikki omilning o'zaro ta'siri juda katta ahamiyatga ega. Ta'kidlash joizki, har qanday iqtisodiy faoliyatda yuzaga keladigan noaniqlik, barqaror emaslik, kutilmagan o'zgarishlar aynan talab va taklif tahlilining doimiy yuritilishini talab etadi. Amalga oshirilayotgan strategik loyihalarda – ishlab chiqarish va ta'minot zanjirlarida, chakana va ulgurji bozorlarda, hatto xalqaro bozorlarda ham talab va taklif yondashuvisiz to'g'ri qaror qabul qilib bo'lmaydi [5].

Iqtisodiy o'sish, barqarorlik va davlat budjetini to'g'ri shakllantirish uchun ham talab va taklif tahlilining dolzarbligi yildan yilga ortib bormoqda. Mavjud infratuzilmani rivojlantirish, yangi ish o'rinlari yaratish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, sanoatni modernizatsiya qilish va boshqa muhim qarorlarni qabul qilishda ham aynan talab va taklif tahlili borasidagi iqtisodiy ma'lumotlardan foydalaniladi.

Xulosa:

Xulosa qiladigan bo'lsak, talab va taklif tahlili iqtisodiyotning universal va eng asosi omillaridan biri hisoblanadi. Bu tahlil orqali narxlar shakllanishi, ishlab chiqarish va iste'mol hajmi, sohalararo investitsiyalar samaradorligiga baho berish mumkin. Bozordagi barqarorlik, taraqqiyot va iqtisodiyotni yanada isloh qilish uchun zarur bo'lgan asosiy bosqichlar aynan talab va taklif tahlilida mujassamdir. Muvaffaqiyatli iqtisodiy siyosat va raqobatbardosh iqtisodiyot uchun doim talab

va aniq asoslangan tahlilga tayanish zarur. Bu esa real iqtisodiy ko'rsatkichlar, amaliy tendensiyalar va strategik maqsadlarga asoslanishi lozim. Oxir-oqibat, talab va taklif tahlili orqali har bir iqtisodiy qaror, har bir yangilik va har bir loyiha hayotga tatbiq qilinadi va natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev, A. A. (2020). "Mikroiqtisodiyot". O'quv qo'llanma. Toshkent.
2. Abdullaev, A. A., & Xamidov, B. A. (2021). "Mikroiqtisodiyot". O'quv qo'llanma. Toshkent.
3. Abdullaev, A. A., & Qo'chqorov, N. A. (2019). "Iqtisodiyot nazariyasi". O'quv qo'llanma. Toshkent.
4. Hamidov, B. A., & Hamidov, D. A. (2021). "Mikroiqtisodiyot". O'quv qo'llanma. Toshkent.
5. Ko'chqorov, N. A., & Xolmatov, O. X. (2019). "Iqtisodiyot nazariyasi". O'quv qo'llanma. Toshkent.
6. Toshmatov, T. A., & Xolmatov, A. A. (2022). "Iqtisodiyot nazariyasi". O'quv qo'llanma. Toshkent.
7. Xolmatov, O. A. (2017). "Mikroiqtisodiyot". O'quv qo'llanma. Toshkent.